

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА
ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ**

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ

ЭКОНОМИКА ЖАНА ИШКЕРДИК УНИВЕРСИТЕТИ

Ведомстволор аралык К.08.12.024 диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда
УДК: 338.1:338(575.2):681.14

АБДЫКАДЫРОВ САНЖАР КУБАТОВИЧ

**ЖАҢЫ МААЛЫМАТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫН
НЕГИЗИНДЕ АЙЫЛ ЧАРБА ӨНДҮРҮШҮН БАШКАРУУ
(ОШ ОБЛУСУНУН МИСАЛЫНДА)**

08.00.05 – экономика жана эл чарбасын башкаруу
(экономика жана комплекстерди, тармактарды,
ишканаларды уюштуруу жана башкаруу)

Экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын
АВТОРЕФЕРАТЫ

Ош-2017

Диссертациялык иш ОшМУнун Бизнес жана менеджмент факультетинин “Экономика жана салыктар” кафедрасында аткарылды.

Илимий жетекчи: экономика илимдеринин доктору, доцент
Омурзаков Сатыбалды Ашымович

Расмий оппоненттер: экономика илимдеринин доктору, профессор
Абиджанов Сабиджан Абиджанович

экономика илимдеринин кандидаты, доцент
Уметов Салмоорбек Садирбекович

Жетектөөчү мекеме К.И. Скрябин атындагы Кыргыз улуттук агрардык университети, “Айыл чарбасынын экономикасы жана ишкердүүлүк” кафедрасы, дареги: 720005, Бишкек ш., Медеров көч., 68

Диссертациялык иш 2017-жылдын 24-февралында 14:00дө Ош мамлекеттик университети жана Экономика жана ишмердүүлүк университетине караштуу экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын коргоо боюнча түзүлгөн К.08.15.510 ведомстволор аралык диссертациялык кеңешинин отурумунда корголот. Дареги: 715613, Жалал-Абад ш., «Спутник» кичи району, Жеңижок көчөсү 30, Экономика жана ишкердик университети.

Диссертациялык иш менен Ош мамлекеттик университетинин (дареги: Ош ш., Ленин көч., 331) жана Экономика жана ишкердик университетинин (дареги: Жалал-Абад ш., Жеңи-Жок көч., 30) илимий китепканаларынан таанышууга болот.

Автореферат 2017-жылдын 24-январында таркатылды.

К. 08.15.510 диссертациялык кеңешинин окумуштуу катчысы, экономика илимдеринин кандидаты, доцент:

Кулуева Ч.Р.

ИЗИЛДӨӨНҮН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Теманын актуалдуулугу. Кыргыз Республикасынын айыл чарбасынын өнүгүү концепциясы өзүнүн негизги багыты катары чарба жүргүзүүнүн натыйжалуулугун өркүндөтүүнүн рыноктук принциптерин күчөтүү жана өнүктүрүү маселелерин карайт. Концепцияны ишке ашырууда башкаруу процесси орчундуу маселе болуп эсептелет.

Чарба жүргүзүүнүн рыноктук системасына өтүү, ишканалардын өз алдынчалуулугун арттыруу маселелери ырааттуу башкаруу боюнча системаларды түзүүнү, тармактын жана ошол эле ишканалардын уюштуруучулук структурасын кайра куруунун талап кылат. Башкарууда чечилүүчү маселелердин иш чараларынын кеңейүүсү менен маалымат агымы да жогорулайт, анткени айыл чарба ишканаларынын натыйжалуу иштеп калуусу көпчүлүк учурда көптөгөн, табияты боюнча ар түрдүү болгон факторлор менен шартталат.

Өз кезегинде маалымат технологиялары замандын талабына ылайык өзгөрүп турат. Өзгөчө белгилей турган маселе маалымат технологияларынын өркүндөшү жана өзгөрүүсү техника жагынан да, технология жагынан да, о.э. экономикага тийгизген таасири жагынан башка ишмердүүлүккө караганда акыркы 30-40 жыл ичинде эң чоң өсүүнү жаратты да жаңы инновациялык багыттарды пайда кылды. Жаңы маалымат технологиялары айыл чарбасын башкаруу жараянынын ажырагыс элементи гана болбостон, анын натыйжасын жаратууда жана пайда алып келүүдө чоң салымы бар, анын себеби, жаңы маалымат технологиялары түздөн-түз башкарууну өркүндөтүүгө гана эмес жалпы эле өндүрүш күчтөрүн жакшыртууга салымын кошуп келет.

Чарба жүргүзүү процессинин бардык этаптарында менеджерлер өндүрүштүн максаты, критерийлери, башкарылуучу объекттин табигый-ресурсттук потенциалынын бар болуусу, башкарылуучу ички системадагы өндүрүштүн абалы, курчап турган чөйрө менен болгон карым-катнаш, чечимдердин бир нече варианттарын кабыл алуунун мүмкүн болгон кесепеттери, өндүрүштүн акыркы жыйынтыгы сыяктуу маалыматтарды алууда бир катар көйгөйлөргө дуушар болушат. Ошол эле учурда, алар ар кайсы булактардан ар түрдүү маалыматтарды алуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болуусу абзел. Интенсивдүү чарба жүргүзүү шартында көптөгөн маалыматтарды кайра иштетүү зарылчылыгы пайда болот, жана ошондой эле башкаруу маселелерин чечүү үчүн ыкчам жана сапаттуу маалымат талап кылынат. Мындай жагдайда заманбап маалыматтарды эсептөө техникасына таянуу менен талап кылынган өлчөмдөгү маалыматты сапаттуу кайра иштетип бере ала турган учурдун талабына жооп берүүчү башкаруунун илимий методдорун жана методологияларын колдонуу зарылчылыгы келип чыгат.

Маалыматтык өтө тез өзгөрүп туруулардын шартында айыл чарба өндүрүшүнүн туруктуу жана натыйжалуу өнүгүүсүн камсыздоого жетишүү тышкы жана ички факторлорду комплекстүү талдоо аркылуу гана мүмкүн

болот. Мындай шартта оптималдуу башкаруучулук чечимдерди кабыл алуу жана ошондой эле өндүрүштүн учурдагы жагдайын сапаттуу жана ыкчам талдоо жүргүзүү үчүн тиешелүү каражаттарга, маалыматтарга ээ болуу менен гана натыйжалуу башкарууга жетишүүгө болот.

Ошол эле учурда, экономикалык адабияттарда ата-мекендик окумуштуулардын изилдөөлөрүндө айыл чарба өндүрүшүн башкарууга арналган эмгектер көптүгүнө карабастан, башкаруудагы жаңы маалымат технологияларынын таасири тууралуу жана аларды уюштуруу маселелери негизинен каралбай келген. Мындан тышкары жаңы маалымат технологияларынын саны жана сапаты жагынан методикалык өлчөөлөр дагы жокко эсе, ушундай эле көйгөйлөр аймактык айыл чарба өндүрүшүнө да таандык, себеби, айыл чарба өндүрүшүнүн бирден-бир орчундуу өзгөчөлүгү болуп, анын чөлкөмдүк жана сезондук мүнөзгө ээ болуусу менен түшүндүрүлөт. Мына ушул себептер изилдөөнүн темасын тандоого түрткү болду.

Диссертациялык теманын ири илимий жана мамлекеттик программалар менен байланышы. Биздин изилдөө Кыргыз Республикасын туруктуу өнүктүрүүнүн Улуттук стратегиясын 2013-17-жж., Ош облусунун келечектеги социалдык-экономикалык өнүгүү концепциясы, 2020-жылдарга карата КР маалымат-коммуникациялык технологияларын өнүктүрүү программасынын негизинде түзүлдү.

Диссертациялык иштин максаты жана милдеттери. Айыл чарба өндүрүшүн жаңы маалымат технологияларынын негизинде башкарууну комплекстүү изилдөөлөр жана анын натыйжалуулугун Ош облусунун мисалында өркүндөтүү изилдөөнүн негизги максатын аныктайт.

Максатка жетишүү үчүн төмөнкүдөй тапшырмаларды чечүү милдети коюлду:

- Айыл чарба өндүрүшүн жаңы маалымат технологияларынын негизинде башкаруунун маңызын жана мазмунун ачып берүү;
- Айыл чарба өндүрүшүн жаңы маалымат технологияларынын негизинде башкаруунун натыйжалуулугун өлчөөнүн методикалык негиздерин аныктоо;
- Маалымат технологияларынын негизинде айыл чарба өндүрүшүн башкаруудагы чет өлкөлүк тажрыйбаны изилдөө;
- Жаңы маалымат технологияларынын негизинде айыл чарба өндүрүшүн башкаруунун учурдагы абалын талдоо;
- Айыл чарба өндүрүшүнүн натыйжалуулугун жаңы маалымат технологиялары аркылуу өркүндөтүүнүн негизги багыттарын аныктоо;
- Агрардык сектордогу ишканаларды жаңы маалымат технологиялары аркылуу оптималдуу башкаруу структурасын жана алардын ишмердүүлүгүнүн системасын түзүү;
- Агрардык өндүрүштү башкарууда жаңы маалымат технологияларын кийирүүнүн экономикалык эффективдүүлүгүн аныктоо.

Диссертациялык иштин илимий жаңылыгы.

- Айыл чарба өндүрүшүн жаңы маалымат технологияларынын негизинде башкаруунун маңызын ачып берүү менен биргеликте анын мазмунуна тактоолор жана учурдун талабына ылайык кээ бир теориялык толуктоолор киргизилди;

- Айыл чарба өндүрүшүн жаңы маалымат технологияларынын негизинде башкаруунун натыйжалуулугун өлчөөнүн методикалык негиздерине тактоолор киргизилди;

- Айыл чарба өндүрүшүн жаңы маалымат технологияларынын негизинде башкаруудагы чет өлкөлүк тажрыйбалар изилденип, аларды ош облусунун шартына ыңгайлаштырып пайдалануу аракеттери жасалды;

- Жаңы маалымат технологияларынын негизинде айыл чарба өндүрүшүн жана аны башкаруунун учурдагы абалын талдоо аркылуу башкаруунун жакшыртуу резервдери аныкталды;

- Айыл чарба өндүрүшүнүн натыйжалуулугун жаңы маалымат технологиялары аркылуу өркүндөтүүнүн негизги багыттары сунушталды;

- Агрардык сектордогу ишканаларды жаңы маалымат технологиялары аркылуу оптималдуу башкаруу структурасы жана алардын ишмердүүлүгүнүн болжолдоо системасы иштелип чыкты;

- Агрардык өндүрүштү башкарууда жаңы маалымат технологияларын кийирүүнүн экономикалык эффективдүүлүгүн аныкталды.

Иштин практикалык мааниси диссертациялык жумушта курамаланган негизги корутундулар жана сунуштар агрардык чөйрөдөгү ишкананы башкаруу системасын өркүндөтүүгө методикалык негизди түзгөндүгүндө жатат. Алар, айыл чарбасына колдоо көрсөтүү боюнча программаларды куроо учурунда маалыматтык-консультациялык кызматтардын, ошондой эле мамлекеттик бийлик жана башкаруу органдарынын ишинде колдонулушу мүмкүн.

Алынган илимий жыйынтыктардын экономикалык мааниси теориялык жоболордун түзүлүшүнө жана айыл чарба өндүрүшүнө берилген практикалык сунуштар айыл чарба өндүрүшүнүн аймактык масштабындагы айыл чарба өндүрүшүн жаңы маалымат технологияларынын негизинде башкаруунун эффективдүү варианттарын кошуучу долбоордун иштелип чыгуусуна негиз боло алуусу кирет.

Коргоого төмөнкүдөй жоболор алынып чыгат:

- айыл чарба өндүрүшүнүн натыйжалуулугун өркүндөтүүнүн жолдору;
- жаңы маалымат технологияларын колдонуу аркылуу иштелип чыгылган ишкананы башкаруу системасынын функционалдык модели жана агрардык өндүрүштү алдын ала болжолдоо;
- агрардык өндүрүштү башкарууга жаңы маалымат технологиясын

кийирүүнүн экономикалык эффективдүүлүгү;

- айыл чарба ишканасынын өндүрүштүк-тармактык структурасын оптималдаштыруу маселелеринин коюлушу жана чечилиши;

- жаңы маалымат технологияларын колдонуу аркылуу айыл чарба ишканасын башкаруу системасын жана ошондой эле агрардык өндүрүштү натыйжалуу өркүндөтүүнүн иш чараларынын жыйындысын ишке ашыруу боюнча методикалык сунуштамалар.

Диссертацияда чагылдырылган илимий-методикалык иштелмелер кийинки изилдөөлөр үчүн баштапкы материал боло алат жана Ош Мамлекеттик Университетинин Бизнес жана менеджмент факультетинин окуу процессинде «Менеджменттин негиздери», «Информатика», «Экономикадагы маалымат системалары», “Башкаруудагы маалымат технологиялары” дисциплиналарын окуп үйрөнүүдө колдонулат.

Изилдөөчүнүн жеке салымы. Автор тарабынан айыл чарба өндүрүшүн жаңы маалымат технологияларынын негизинде жана анда пайда болгон өзгөчөлүктөргө Ош облусунун мисалында талдоо жүргүзүлүп, теориялык жана практикалык аспектилер корутуланган.

Изилдөөнүн натыйжаларын ишке ашыруу жана апробациялоо. Диссертациялык изилдөөнүн негизги жыйынтыктары эл аралык жана республикалык илимий практикалык конференцияларда жана ошондой эле илимий популярдуу журналдарда каралган. Андан тышкары чет элдик илимий цитаталоонун орусия индекси тарабынан 3 макала, кыргыз (РИНЦ) тарабынан 11 макала жарык көргөн.

Публикациялар. Диссертациянын темасы боюнча он тогуз автордук илимий эмгек, жалпы көлөмү 3,4 б. т. жарыяланган.

Иштин көлөмү жана түзүлүшү. Иш киришүүдөн, үч баптан, корутундудан жана колдонулган 115 адабияттын тизмесинен турат. Иштин көлөмү 175 бетти камтып, анда 17 таблица жана 23 сүрөт чагылдырылган.

ДИССЕРТАЦИЯЛЫК ИШТИН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө изилденген теманын актуалдуулугу негизделип, көйгөйдүн изилденүүсүнүн турпатына мүнөздөмө берилген, изилдөөнүн максаты жана милдеттери, ошондой эле изилдөөнүн теориялык жана методологиялык негиздери көрсөтүлгөн, изилдөөнүн илимий жаңылыгы аныкталып, илимий изилдөөнүн практикалык жана алынган илимий жыйынтыктардын экономикалык мааниси такталган.

Изилдөөнүн биринчи бабы “Айыл чарба өндүрүшүн жана аны жаңы маалымат технологияларынын негизинде башкаруунун теориялык-методикалык негиздерине” арналып айыл чарба өндүрүшүн жаңы маалымат технологияларынын негизинде башкаруунун маңызы жана

мазмуну, айыл чарба өндүрүшүн жаңы маалымат технологияларынын негизинде башкаруунун натыйжалуулугун өлчөөнүн методикалык негиздери, айыл чарба өндүрүшүнүн жаңы маалымат технологияларынын негизинде башкаруудагы чет өлкөлүк тажрыйбалар каралган.

Айыл чарбасынын масштабынын жетишээрлик эмес өсүүсүн пайда кылуучу, чарбанын мүмкүнчүлүгүн толук пайдаланбай калуунун себептерин изилдөө абзел жана айыл чарбасынын өнүгүүсүн о.э. өсүүсүнүн потенциалдуу мүмкүнчүлүктөрүн чындап турмушка ашырууга түрткү болуучу башкаруунун ыкмасын табуу башкы маселе б.э.

Маалымат технологияларынын өнүгүүсү биринчи тараптан, маалыматтын көлөмү менен, экинчи тараптан, ишмердүүлүктүн маалыматтык чөйрөсүндө пайдаланылган өндүрүш каражаттарынын деңгээли менен аныкталат. Маалымат технологияларынын эң жогорку өнүгүү деңгээли болуп компьютердик маалымат технологиялары саналат (КМТ). Анда негизги өндүрүш каражаты катарында компьютерлер жана алар башкарган түзүлүштөр, о.э. ар масштабдагы компьютердик тармактар орун алат [139].

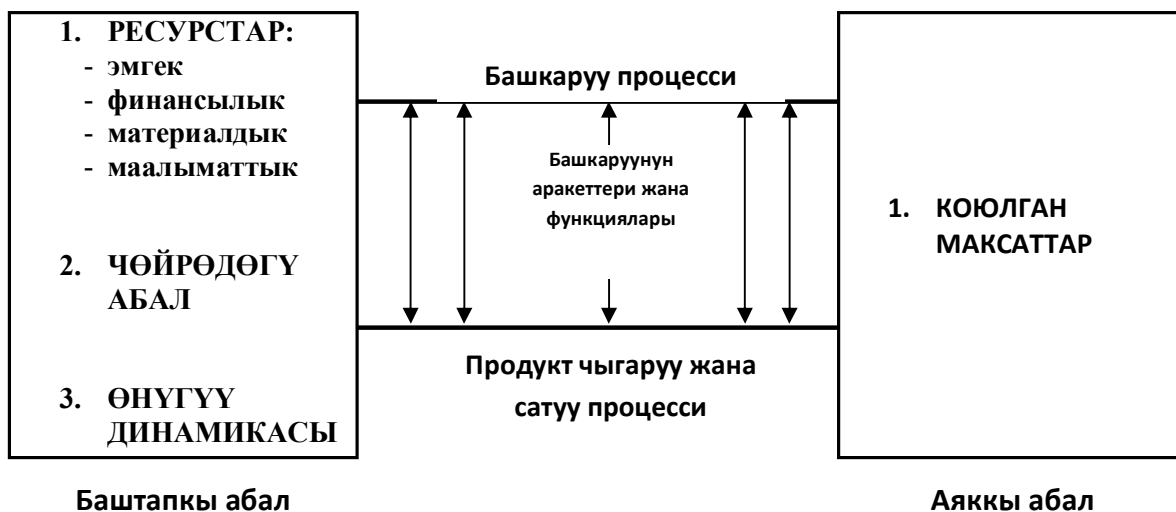
Өз алдынча бир айыл чарба ишканасынын деңгээлиндеги заманбап маалымат технологиясынан техникалык негизи болуп жекече компьютерлер жана локалдык тармактар кызмат аткарышат. Бул учурда маалымат технологиялары жана андагы иштетилген маалыматтар *маалымат системасын* түзүшөт.

Ушул эле учурда маалымат технологияларынын натыйжалуулугу деген түшүнүк пайда болот. Бирок, биздин оюбузча айыл чарбасын башкарууда маалымат технологияларынын натыйжалуулугу айыл чарбасын башкаруунун натыйжалуулугу аркылуу өлчөнөт. Бул деген эки түшүнүктү бирдей карагандыкка жатпайт.

Башкаруу, өндүрүш сыяктуу эле – үзгүлтүксүз процесс. Ал максат жана маселелерди коюудан башталып, аткаруу жана тиешелүү натыйжага жетишүү менен бүтөт. Андан соң, максатка жетишүүнүн деңгээли тууралуу маалыматка жараша жаңы маселелер коюлат, жаңы максат алдыга чыгат жана баары кайрадан башталат. Ошентип, башкаруу процесси коюлган максатка жетүү үчүн үзгүлтүксүз иш-аракеттердин сериясын билдирет. Бул процесс өзгөчөлөнгөн, бирок, бири-бири менен байланышкан бөлүктөргө - функцияларга мүчөлөнөт. Каралып жаткан процессти 1.2-сүрөттөгү схема түрүндө элестетүүгө болот.

Албетте башкаруунун ар түрдүү интерпретациясы мааниге ээ. Бирок, биздин оюбузча, учурда ар түрдүү түшүндүрмөлөрдүн арасында башкаруудагы экономикалык натыйжалуулукту камсыз кылуу эң негизги ролду ойнойт.

Жогоруда айтылган багытта чет өлкөлүк тажрыйбаларды колдонуу оң натыйжа берет деген ойдобуз. Буга, жок дегенде эки негиз бар. Биринчиден, Кыргызстан рынок шартында айыл чарбасын башкарууга анчалык деле убакыт өткөрө элек. Экинчиден, акыркы 20 жылдык башкарууда маалымат технологиясын колдонуу дагы деле баштапкы акыбалда турат.

1.2 -сүрөт. Ишканадагы башкаруу процессинин орду жана ролу

Булагы: автор тарабынан түзүлгөн.

Ошондуктан, маалымат технологияларын ийгиликтүү колдонгон жана башкарууда бай тажрыйба топтогон өлкөлөрдүн мисалына кайрылсак болот. Айтсак, АКШ, ГФР, Францияда ж.б. өнүккөн өлкөлөрдө айыл чарба продукцияларын өндүрүүчүлөр алдын-ала өкмөт тарабынан же ар кандай коммерциялык негизги маалымат борборунан алдыда келе турган мезгилге кандай өсүмдүктөрдү өстүрүү, алардын жакындаштырылган сатуу баалары ж.б.у.с. керектүү маалыматтарга ээ болушат.

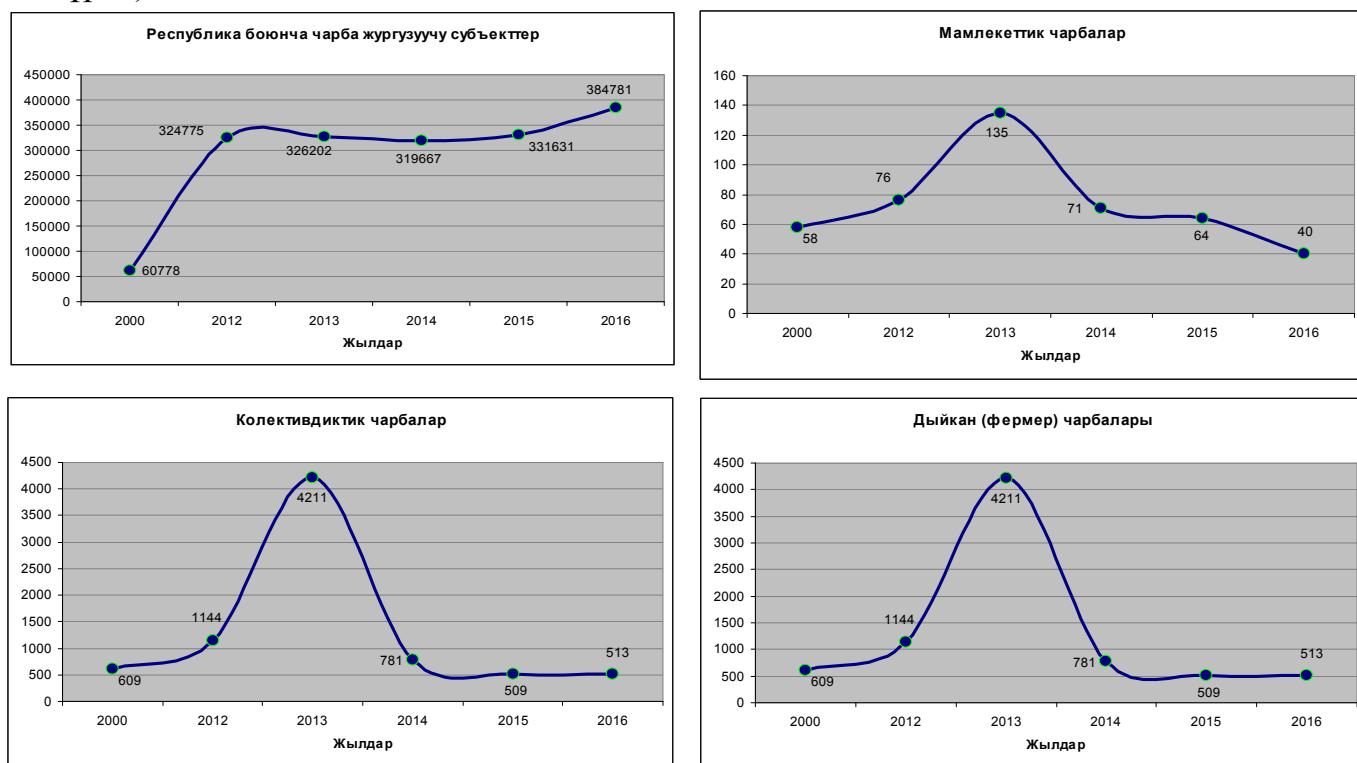
Маалымат технологиясына тыгыз байланышкан көрүнүш катары айыл чарбасын башкаруудагы ар кандай кеңеш берүү кызматын айтсак болот. Мисалы, ГФРде кеңеш берүү кызматтары рыногунда мамлекеттик кеңеш кызматы менен катар эле жеке кеңеш берүү кызматы иштейт, анын ишмердүүлүгүнүн 50% чейинкисин мамлекет тарабынан субсидияланат. Бир кеңеш берүүчүгө 15 тен 40 чейинки кардал тура келет.

Изилдөөнүн экинчи бабында – “Жаңы маалымат технологияларынын негизинде айыл чарба өндүрүшүн жана аны башкаруунун абалын анализдөө” каралып региондогу айыл чарба өндүрүшүнүн учурдагы абалы, экономика тармагындагы маалымат технологияларынын колдонулуусунун тенденциялары, аймактын айыл чарба өндүрүшүн башкарууда жаңы маалымат технологияларын колдонуу мүмкүнчүлүктөрүн талдоо изилденген.

Учурда, айыл чарбасын башкаруу бир топ татаал маселеге айланган. Анын негизги себептеринен болуп, менчиктин ар түрдүү формаларынын пайда болуусу, башкаруудагы борборлоштуруу негиздеринин алсыроосу, айыл чарбасындагы тармактык жана аймактык башкаруунун өз ара

байланыштарынын начарлоосу жана эгемендүүлүк мезгилде башкаруудагы ар кандай формадагы субъекттердин пайда болуусу, б.а. айыл чарбасында көп сандаган бири-бирине байланышы начар жана интеграциялык мүнөзгө ээ эмес дыйкан (фермердик) чарбаларды атасак болот.

Демек, айыл чарбасын башкарууда, өзгөчө тиешелүү маалымат базасын түзүүдө ар кандай менчик формаларынын пайда болуусу башкаруунун натыйжалуулугун камсыз кылууда жетишсиз экендиги байкалды. Муну Кыргызстандын жана Ош облусунун мисалындагы чарбалардын санынын агрардык сектордогу чарбалардын өзгөрүү динамикасы көрсөтүп турат (2.1 - сүрөт).

2.1 - сүрөт. Кыргыз Республикасындагы айыл-чарба ишмердүүлүгүн жүргүзгөн субъекттердин санынын өзгөрүү динамикасы.

Сүрөттө көрүнүп тургандай, 2010-жылдан 2012-жылга чейин республика боюнча айыл чарба субъекттердин санынын кыскаргандыгы байкалат, ал эми 2012-жылдан тартып алардын саны бирде азайып, бирде жогорулай баштаган. Айыл чарба субъектилеринин түзүмүн көрсөк республика боюнча, ошондой эле түштүк аймагында мамлекеттик жана коллективдик чарбалардын үлүшүнүн өтө эле төмөн экендигин (2 % жетпейт), дыйкан (фермердик) чарбалардын үлүшү орто-эсеп менен алганда 90-95% пайызды түзгөндү көрүнүп турат. Чарба жүргүзүүчү субъектилердин түрдүү формаларынын өзгөчө орду бар. Муну азыркы учурдагы агрардык ишканалардын өнүгүү тенденциясы аныктап турат. Статистикалык маалыматтар айтып тургандай айыл чарбасындагы чарба жүргүзүүчү субъектилердин түзүмү учурда толугу менен калыбына түшө элек, жана аны түзүү процесси акырындык менен ишке ашып жатат. Ушул эле учурда

позитивдүү фактор катары дыйкан (фермердик) чарбалары бара-бара рынок мамилелерин өздөштүрүп, жеке менчик формадагы чарбаларда башкаруунун натыйжалуулугу бир аз да болсо жакшырганын байкайбыз. Мисалы, 2015-жылы Ош областында айыл чарба продукцияларынын дүң чыгарылуусу 21524,6 млн. сомду түзүп, республикада өндүрүлгөн продукциянын 18,9 % ын, түштүк региону боюнча 41,9 % ды түзгөн, ал эми чарбалардын категориялары боюнча алсак мамлекеттик жана коллективдик чарбалар 255,5 млн. сомдук продукция өндүрүшкөн, же болбосо республикада өндүрүлгөн продукциянын 9,3 % ын, түштүк региону боюнча 37,3 % ды түзгөн, дыйкан (фермердик) чарбаларда өндүрүлгөн продукция 9959,7 млн. сом, же болбосо республикада өндүрүлгөн продукциянын 15,1 % ын, түштүк региону боюнча 36,9 % ды түзгөн, жарандардын жеке жана көмөкчү чарбалары боюнча 11309,4 млн. сомдук продукция өндүрүшкөн, же болбосо республикада өндүрүлгөн продукциянын 25,3 % ын, түштүк региону боюнча 47,8 % ды түзгөн.

Айыл чарба өсүмдүктөрү себилген бардык айдоо аянты 2014-ж. 1181,2 миң гектарды түздү, бул 2010-ж. салыштырганда 3.1 пайызга жогорулаган.

Дан эгиндеринин айдоо аянты өткөн беш жылдын ичинде 32,7 миң гектарга көбөйгөн 2014-ж. 657,5 миң гектарды, тоют өсүмдүктөрү, турушуна жараша, 22,2 миң гектарды жана 313,7 миң гектарды түздү. Дагы бир белгилеп кетчүү нерсе айыл чарбасындагы башкарууда дүң продукция жана аларды рыноктогу сатылуусу менен биргеликте ар бир жер аянтынан алынган өсүмдүктөрдүн түшүмдүүлүгүн көрсөтүү абзел (2.1-табл).

2.1-таблица. Түштүк региону жана Ош областы боюнча айыл чарба өсүмдүктөрүнүн түшүмдүүлүгү (чарбалардын бардык түрүндө, бир гектарынан центр менен)

Жылдар	2011	2012	2013	2014	2015
Өсүмдүктөр					
Ош областы					
Буудай	22,9	20,7	20,8	22,6	20,5
Арпа	15,5	14,4	15,4	16,4	14,2
Дандык жүгөрү	61,7	62,2	63,3	63	63,5
Күрүч	30,7	29,7	30,9	30,8	31
Пахта сырьёсу	26,3	24,4	24,7	25,5	11,3
Тамеки	25,2	25,2	22,2	21	26,6
Күн карама	11,2	11,2	11,6	11,7	21,4
Картошка	154	152,3	152,2	152,1	155,1
Мөмө жана жемиш	51,3	54	53,9	54,7	55,7
Жүзүм	23,2	37,4	43,7	44,6	46

Түштүк боюнча	2011	2012	2013	2014	2015
Буудай	66	55,7	58,3	63,8	60
Арпа	46,6	36,5	44,6	46,4	41
Дандык жүгөрү	173,7	173,2	176,6	177,3	179
Күрүч	91,9	89,8	93,9	99,4	101
Пахта сырьёсу	55,7	53,8	54,4	57,3	11
Тамеки	69,2	66,9	64	64,2	75
Күн карама	37	36,7	38,9	38,5	67
Картошка	432	428,1	428,7	434,1	436
Мөмө жана жемиш	158,7	166,3	169,7	165,3	163
Жүзүм	33,6	55,3	65	64,3	67

Булагы: Кыргызстан цифраларда ., Кыргызстан айыл чарбасы Бишкек 2011., 2015.

2.1-таблицада көрүнүп тургандай Түштүк регионунда буудайдын түшүмдүүлүгү 2011-жылы гектарынан 66 центнерден алынса, 2015 – жылы 60 центнерден алынган. Ош областында 2011-жылы 22,9 центнерден түзсө, 2015 – жылы 20,5 центнерди түзгөн. Ош областында боюнча түшүмдүүлүк 2015- жылы 2,4 центнерге төмөндөп кеткен.

Арпанын түшүмдүүлүгү Түштүк регионунда 2011-жылы гектарынан 46,6 центнерден алынса, 2015 – жылы 41 центнерден алынган. Ош областында 2011-жылы 15,5 центнерден түзсө, 2015 –жылы 14,2 центнерди түзгөн. Жогоруда таблицада көрүнүп тургандай, келтирилген өсүмдүк түрлөрүнүн ичинен 2011-жылга караганда 2015-жылы дандык жүгөрү, күн карама, картошка, мөмө-жемиш жана жүзүм өсүмдүктөрүнүн өндүрүмдүүлүктөрү гана жогорулаган. Жалпы айыл чарбасы боюнча республикада жана аймактарда натыйжалуулукту аныктай турган көрсөткүчтөрдүн бири катары айыл чарба продукциясынын сатылуусу эсептелет, б.а. агрардык сектордун продукциялары башка тармактардай эле уюштуруу чар жайыт мүнөздө эле жана продукцияларды сатуу көрсөткүчтөрү маанилүү орунда турат (2.2. табл.).

2.2 – таблица. Түштүк региону жана Ош областы боюнча айыл чарбасындагы продукциялардын сатылышы (миң тонна)

Ош областы	2011	2012	2013	2014	2015
Дан	99024	112978	94714	116905	127426
Картошка	69714	74906	68601	105442	81763
Жашылча	53683	240022	88832	89449	96537
Пахта сырьёсу	31592	37912	33003	23009	24419
Тамеки	7671	7720	4993	4095	2439
Мөмө жана жемиш	20704	26525	30235	34320	37533
Жүзүм	477	1335	2026	2450	1945
Мал жана канаттуулар	28607	35404	46294	57260	40305
Чийки сүт	141469	165060	161346	156700	166154
Жумуртка, мин даана	16909	19633	18666	26144	18139

Түштүк боюнча	2011	2012	2013	2014	2015
Дан	239290	284961	267144	274819	336032
Картошка	139570	127601	126115	159791	175524
Жашылча	190898	347761	240408	286395	844053
Пахта сырьесу	73890	100024	83594	65090	67385
Тамеки	8327	9022	7284	6316	4150
Мөмө жана жемиш	86528	93436	108152	108859	111351
Жүзүм	1421	4089	4599	4880	4586
Союлуучу мал жана	72943	93733	102048	99238	105096
Чийки сүт	342456	367647	305417	406303	474574

Булагы: Кыргызстан цифраларда., Кыргызстан айыл чарбасы Бишкек 2001., 2016.

2.2-таблицада көрүнүп тургандай айыл чарба продукцияларынын кээ бир түрүн сатып өткөзүү Түштүк регионунда жана анын облустарында 2015-жылы 2011-жылга салыштырмалуу төмөндөп кеткен. Алсак, пахта сырьесун сатуу 2011- жылы -31592 миң тоннаны түзсө , ал эми 2015-жылы 24419 миң тоннаны түзүп, 7173 миң тоннага аз сатылган. Мындай көрүнүш айрыкча Ош облусунда байкалат, 2015-жылы 2011-жылга салыштырмалуу 92,4 миң тоннага аз сатылган. Ал эми продукциялардын калган түрлөрү боюнча сатып өткөзүүдө анча деле жылыштар байкалбайт. Ошондуктан өндүрүлгөн продукцияны сатып өткөзүү маселелерин мамлекет сатып алуучу жана кайра иштетүүчү кооперативдерди түзүү жана мамлекеттик сатып алуулар жана дыйкан базарларды уюштуруу аркылуу чечип бериши зарыл.

Республикада жаңы маалымат технологияларынын өнүгүшүндө бир топ өзгөчөлүктөрдү байкоого болот. Бул тармакта иштегендердин жалпы санынан мамлекеттик ишканаларда иштегендердин саны менчиктин башка формасындагыларга салыштырсак 1,5 эсеге көп. Бул маалымат технологияларын өздөштүрүүдө биринчи кезекте мамлекет тарабынан камкордук көбүрөөк көргөзүлгөнүн билдирет. Бул мыйзам ченемдүү көрүнүш, себеби, ар кандай жаңы багыт бир топ шектүү болот, о.э. мамлекеттин маалымат технологияларын өнүктүрүүдө мүмкүнчүлүктөрү бир топ жогору болот. Ошол эле мезгилде ишканалардын материалдык базасынан дагы маалымат технологияларын кантип жана кандай максатта иштетип жатканы көңүлдү бурат. Биздин байкообузда, алгачкы мезгилдерде компьютердик билим жетиштүү болбогондуктан компьютердин мүмкүнчүлүктөрү толук колдонулбай калган. Өзгөчө мамлекеттик ишканаларда бир топ жылдар бою компьютерди жазуу машинкасы же электрондук почта катары колдонуу басымдуулук кылган. Адистештирилген маалымат борборлору түзүлгөндөн баштап, техниканы максаттуу түрдө колдонулуусу жылдан жылга өөрчүп баратат.

Мындан тышкары маалымат борборунун техникалык базасынын жылдан-жылга жакшыруусун да байкайбыз (2.3-табл).

2016-ж. 1-январына карата Республиканын ишканаларында жана уюмдарында абалы боюнча пайдаланган компьютерлер жөнүндө маалыматтар, төмөнкү таблицада көрсөтүлдү:

2.3-таблица

	Жеке компьютерлердин саны		анын ичинен Pentium IV түрүндө жана андан жогору (конфигурация боюнча күчтүү)		Бир жылдын ичинде сатылып алынган жеке компьютерлер	
	бирдик	жалпы санга карата пайыз	бирдик	жалпы санга карата пайыз	бирдик	жалпы санга карата пайыз
Кыргыз	136 894	100	98 430	100	15 313	100
Баткен областы	4 873		3 353	3,4	558	3,
Жалал-Абад областы	9 231	6,7	6 542	6,7	850	5,6
Ысык-Көл областы	7 896	5,7	4 775	4,9	626	4Д
Нарын областы	4 820	3,	3 357	3,5	596	3,
Ош областы	6 877	5,	3 980	4,	626	4,
Талас областы	4 292	3,2	3 152	3,2	498	3,3
Чүй областы	11 136	8,	7 476	7,	985	6,
Бишкек ш.	77 714	56,	58 071	58,9	9 399	61,
Ош ш.	10 054	7,	7 723	7,8	1 175	7,

Чакан ишканалары тарабынан пайдаланып жаткан персоналдык компьютерлерди эсепке албаганда.

Булагы: Улуттук статистика комитетинин маалыматтары (Информационно-коммуникационные технологии Кыргызской Республики)

Таблицада көрсөтүлгөндөй, учурда бардыгы болуп республика боюнча 136894 даана компьютер бар, анын ичинен Ош облусунда 6877 даана же жалпы сандын 5,1% түзөт, булардын ичинен эң күчтүү компьютерлердин саны 3980 даана же жалпы сандын 4,1% түзүүдө.

Мазмуну жагынан жана пайдалануу чөйрөсү жагынан алсак маалымат технологиялары көп тармакты жана мейкиндикти байланыштырган технология катары карай алабыз. Мындан сырткары маалымат технологияларынын иштөө багытында бир топ көмөкчү амалдар кошо жүргүзүлөт. Мисалы: банк системаларында колдонулган пластикалык төлөм карталарын, тейлөө кызматындагы электрондук которуулар ж.б.

Пластикалык төлөм карталары (VISA, Alay Card ж.б.) айыл чарба өндүрүшүнө берилүүчү насыяларды, аларды жоюу амалдарын аткарууда, кала берсе эмгек акыларды банкоматтар аркылуу алуу ж.б. бир топ амалдарды ишке ашырууга көмөк боло алышат.

Кыргызстанда да келечекте айыл чарба продукцияларын сатуу жана сатып алуу электрондук формага өтүү талабы пайда болууда. Кыргызстан

ЕврАзЭС биримдигине кирээри менен маалымат технологияларына да жаңы талаптарды коюуда.

Биздин изилдөөлөр көрсөтүп тургандай, тилекке каршы, айыл чарбасында, т.а. Ош облусунда жогоруда аталган ыкмалар жакшы жолго коюла элек.

Маалымат технологияларында дагы бир көрүнүш – бул керектөөчүлөргө кызмат көрсөтүү түйүндөрүнүн өзгөчө айыл чарбасында аз болуусун жана илим изилдөө багыттарынын жоктугун байкадык. Мисалы: Ош облусунда айыл чарба тармагындагы дыйкандарга, фермерлерге, айыл өкмөттөргө алардын талабы менен кызмат көрсөтүү маселеси жолго коюлган эмес. Ушунун баары маалымат технологияларынын, өзгөчө чөлкөмгө тийиштүү деңгээлге уюштурулбагандыгын, өнүкпөгөндүгүн тастыктайт.

Ушул жагдайда Ош облусунун айыл чарбасынын практикасына кайрылсак, бир топ учурдагы кемчиликтерди байкоого болот. Айтсак, дыйкан чарбаларда келечектеги көп жылдарга ылайык стратегиялык пландаштыруу маселелери өтө сейрек учурайт. Мындан сырткары, ар кандай стратегиялык пландар келечектеги божомолдоолор менен келе жаткан мезгилдин тенденцияларын талдоо жана келечекте айыл чарба ишканасынын ишкердүүлүк мүнөзүн аныктоого жетише алабыз. Мындай көрүнүштөр жокко эсе. Мындан сырткары, ар кандай стратегиялык планды түзүү илимий негизде иш жайдын ыкмаларын терең билүү экономикалык пайдалуу жактарын аныктоо аркылуу жүргүзүлөт. Талдоо көрсөткөндөй стратегиялык пландарды түзүүдөгү кыйынчылыктарга объективдүү себептер да таасир берет. Аларга:

- рынок мамилелеринин дагы да болсо толук жана терең эмес колдонулуусу;
- айыл чарба продукцияларынын өндүрүүдө өкмөт тарабынан, жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу органдары тарабынан иштелип чыккан кээ бир нормативдик актылардын жоктугу;
- айыл чарба продукцияларын сатуудагы шарттардын көп бөлүгү белгисиз бойдон калуусу;
- мамлекет тарабынан айыл чарбасына болгон колдоонун жетишсиздиги;
- жер-жерлердеги айыл чарба продукцияларын өндүрүүдөгү мүмкүнчүлүктөрдүн аздыгы ж.б.

Жаңы маалымат технологиялары айыл чарбасын башкарууда колдонуу көп багыттарды түзөт. Буга мисал болуп, бухгалтердик эсеп; экономикалык ишмердүүлүктүн сурап-билме жана маалыматтык тейлөөсү; жетекчинин эмгегин уюштуруу; документти айлантууну автоматизациялоо; экономикалык жана финансылык ишмердүүлүк, окутуулар эсептелет.

Дагы бир белгилей турган нерсе айыл чарба ишканаларында маалымат технологияларынын ыкмаларын колдонуу ишканалардын масштабына жана көлөмүнө жараша болот. Айыл чарба ишканалары чакан, орто жана ири. Ар бир топ укуктук негизде ар кандай жактарды, турат, бирок ошол эле максаттар жана башкаруу жараяндарына карата. ишканалардын бир топ маалымат системасынын ар кандай зарылдыгы пайда болушу мүмкүн.

Үчүнчү бапта - “Айыл чарба өндүрүшүнүн натыйжалуулугун башкарууда жана жаңы маалымат технологияларынын негизинде өркүндөтүү” маселеси каралып, айыл чарба өндүрүшүнүн жаңы маалымат технологиялары аркылуу өркүндөтүүдөгү негизги багыттар, агрардык сектордогу ишканаларды жаңы маалымат технологиялары аркылуу оптималдуу структурасын жана системасын түзүү, агрардык өндүрүштү башкарууга жаңы маалымат технологиясын кийирүүнүн экономикалык эффективдүүлүгү каралган.

Маалымат технологияларын жакшыртуу аркылуу айыл чарба өндүрүшүн башкаруудагы бир топ маселелерди чечүүгө болот. Бул багытта рынок жана анын конъюнктурасы жөнүндө маалыматтар өтө зарыл болот. Алардын ичине айыл чарба продукцияларынын керектөө тенденцияларын изилдөө, алардын рыноктогу байланыштарынын өзгөрүүсү, рыноктун өндүрүүчүлөргө карата жайгашуусу ж.б.у.с. маалыматтар кеңири талап кылынат.

Албетте, маалымат технологиялары айыл чарба чөйрөсүндө инвестицияларды тартууда мааниси чоң. Инвестиция маселелери агрардык экономикалуу өлкөлөрдө көптөгөн көйгөйлөрдү пайда кылып келүүдө. Донордук каржылоо аталган талаптарды канааттандырууга көмөк көрсөтүүсү мүмкүн, бирок ички булактардын эсебинен бюджеттин киреше бөлүгүн, бюджеттик мерчемдештирүүнү жакшыртуу мамлекеттин милдети бойдон кала берет.

Маалымат технологияларын оптималдуу түрдө уюштуруу максатында бир топ иш чаралар зарыл болот, анткени, маалымат технологияларын уюштуруу дагы каражаттарды аз сарптоо аркылуу натыйжалуулукка жетишүү багытында болуусу абзел. Жогоруда айтылгандай маалымат технологияларынын натыйжалуулугу башкаруу жараянын жакшыртууга багытталган.

Башкаруунун сапаты маалымат технологияларын иш жүзүндө колдонуудан да көз каранды. Тилекке каршы Ош облусунун мисалында маалымат технологияларын иш жүзүндө колдонгон чарбалар өтө аз (3.1-табл).

3.1 - таблица. Дыйкан (фермердик) чарбалардын маалымат эсептик тейлөөнү ишке ашыруучу чарбалардын абалы(январь-сентябрь 2016- ж.)

	Ишканалардын саны		Жумушчулардын тизмедеги орто саны		Өндүрүлгөн продукциянын жалпы көлөмү	
	Бирдик	% жыйынтыгында	Адам	% жыйынтыгында	Млн. сом	% жыйынтыгында
Дыйкан чарбалар, баары	7391	100	82970	100	7812,4	100
Маалымат эсептик тейлөө	54	0,7	582	0,7	74,9	0,9

Булагы: Улуттук статистика комитети (Информационно-коммуникационные технологии Кыргызской Республики)

Келтирилген таблицанын маалыматына таянсак, учурда чарбалардын 0,7% маалыматтык-эсептик тейлөө кызматын колдонушат. Бул көрсөткүч өтө аз, эгерде ушул темп менен кете турган болсок маалымат технологияларын кийирүү ондогон жылдарга созулат. Жыйынтыктап айтканда маалымат технологиялары айыл чарбасын башкарууда кеңири колдонуу максатында аракеттер бар экендигине далил кыла алабыз. Ушул эле учурда маалымат технологияларын колдонуунун натыйжалуулугун аныктоо зарылчылыгы бар. Жогоруда далилдеп кеткендей, аны негизинен маалымат технологияларынын натыйжасынын кеткен каражаттарга болгон катышы аркылуу аныктасак болот.

Ушул эле учурда натыйжаны айрым көрсөткүчтөр аркылуу да аныктай алабыз, т.а. жаңы маалымат технологияларын колдонуунун бирден-бир максаты кол менен жасалуучу эсеп-кысапты автоматташтыруу, иретке салуу жана эсептөө алгоритмин түзүү экендигин баса белгилеп кетебиз.

Төмөндө маалыматты кол эмгегинен машиналык эсептөөгө өтүүнүн экономикалык эффективдүүлүгүн аныктоону келтиребиз (3.2-табл).

3.2-таблица. Маалымат технологиясын колдонуудагы натыйжалуулукту эсептөөнүн бир айыл өкмөттүк деңгээли боюнча мисалы

Көрсөткүчтөр	Белгиле ри	өлчөө бирдиги	Көрсөткүчтүн чондугу	
			чейин	кийин
Адистин бир айлык маянасы	Z	сом.	11000	12500
Адистин эмгек чыгашасы	T	адам./күн	21	11
Долбоорчунун бир айлык маянасы	Z^2	сом.	-	14000
Долбоорчунун эмгек чыгашасы	T^2	адам./күн	-	9
Коюлган (накладные) чыгашалардын коэффициенти	α		0,2	0,2
Кошумча эмгек маяналардын коэффициенти	β		0,3	0,3
ЖЭЭМдин бир сааттык жумушунун өздүк наркы	S_q	сом./саат	-	13
ЖЭЭМдин тапшырма аткаруудагы жумуш убактысы (ай)	T_z	маш./саат	-	10
ЖЭЭМдин окутууга, жабдыктарды иштетүү жана баптоого (настройка) кеткен жумуш убактысы	T	маш./саат	-	6
Жабдыкты баптоо коэффициенти	γ		-	0,1
Долбоорлоонун узактыгы	N	жыл		0,208
Жумуш күндөрүнүн бир айдагы орточо саны	Q	күн	22	22
Башка чыгашалардын коэффициенти	h		0,1	0,1
Капиталдык салымдардын эффективдүүлүгүнүн нормалык коэффициенти	E_{nce}	-	-	0,3

Булагы: автор тарабынан түзүлгөн.

Жумушта эффективдүүлүктү эсептөөнүн жолдору жана методдору кеңири көрсөтүлгөн. Жыйынтыктап айтсак, бир эле айыл округдун мисалында долбоордун экономикалык эффективдүүлүгүн эсептөөнүн жыйынтыгы–жылдык үнөмдөө 66103,5 сомду түздү.

Бир эле айыл округунда административдик чыгымдарды үнөмдөө 66103,5 сомду түзө турган болсо, анда Ош облусунда жайгашкан айыл округдарынын санын көбөйтө турган болсок, жалпы облус боюнча айыл округдарынын административдик чыгашаларын үнөмдөө маселесин чечсек болот. Ош облусунда жалпы 88 айыл округу бар.

Демек: Жылдык үнөмдөө = $88 \cdot 66103,5$ сом.

Ош облусу боюнча жылдык үнөмдөө = 5817108 сомдук үнөмдөө болушу мүмкүн.

КОРУТУНДУ

Айыл чарба өндүрүшүнүн, аны жаңы компьютердик технологиялардын негизинде башкаруунун экономикалык натыйжалуулугун өркүндөтүү багытында теориялык изилдөөнүн жана агрардык өндүрүштү башкаруунун региондогу абалынын диагностикасынын натыйжасында төмөнкүдөй жыйынтыктар чыгарылып, сунуштар даярдалды:

1. Агрардык өндүрүштү натыйжалуу башкаруу азыркы учурда ИТПнин жетишкендиктеринин кеңири спектрин системалык түрдө колдонуусуз мүмкүн эмес. Башкаруунун интуитивдик ыкмаларынан көбүнчө маалыматтык-аналитикалык ыкмаларына өтүү бүгүнкү күндүн объективдүү зарылчылыгы болуп саналат. Айыл чарбаны башкаруунун методологиясынын башталгыч пункту, азыркы учурдун маалымат технологияларына жана илимий жетишкендиктерине негизделген аналитикалык-эсеп моделдери менен чарбалык операцияларынын комплекстерине шартталган башкаруунун аракетинин негизинде маселелерди системалык изилдөө болушу керек.

2. Айыл чарба өндүрүшүн жаңы маалымат технологиялары аркылуу башкаруунун натыйжалуулугун өлчөө методикасынын негизинде тактоо киргизилди. Бул автордун ою боюнча 3 этаптан турат:

- алгач башкаруу системасынын натыйжалуулукка болгон таасирин сан жана сапат көрсөткүчтөрү менен аныктоо;
- башкаруунун натыйжалуулугуна жаңы маалымат технологияларынын таасирин сан жана сапат боюнча аныктоо;
- жаңы маалымат технологияларын кийирүүнүн эффективдүүлүгүн практикада сыноодон өткөн ишенимдүү методика, б.а. жаңы техника жана технологиянын эффективдүүлүгүн аныктоо методикасын колдонуп табуу.

3. Айыл чарба өндүрүшүн жаңы маалымат технологиялары аркылуу башкаруунун өнүгүү планында чет элдик тажрыйбаларды изилдеп жана аларды ош облусунун шарттарына ылайыкташтыруу бөтөнчө мааниге ээ. Анткени, өнүккөн жана өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдүн тажрыйбалары менен көз караштары өз учурунда айырмалуу болушат. АКШ, Улуу Британия, Франция, ГФР, Россия ж.б. өлкөлөрдүн айыл чарба өндүрүшүн жаңы маалымат технологияларынын негизинде башкаруу тажрыйбасын колдонуу кызыгууну жаратат.

4. Айыл чарба өндүрүшүн башкарууда жаңы маалымат технологияларынын деңгээлин талдоо бир топ көйгөйлөр менен коштолот. мында, баарынан мурда айыл чарба өндүрүшүн жаңы маалымат технологияларынын негизинде башкарууну жакшыртуу резервдери аныкталды. Алардын ичинен, чарбалардын арасында маалымат технологияларын башкарууда колдонгон чарбалардын үлүшү 1% га жетпейт, райондордо жана айыл өкмөттөрдө маалымат технологияларынын торчолору түзүлгөн эмес, керектөөчүгө пайдаланууга ыңгайлуу болгон маалыматтар

(нормативдер, мыйзам актылары, тышкы байланыш эрежелери, рынок конъюнктурасы ж.б.) чарбалар үчүн жабык боюнча калууда, дыйкан (фермер) чарбалары рынок мамилелерин өздөштүрүүдөгү, анын ичинен маалымат технологиясын пайдалануу тажрыйбалары өтө начар.

5. Айыл чарба өндүрүшүн жаңы маалымат технологиялары аркылуу башкаруу ал чөйрөнүн материалдык-техникалык базасын чыңдоо маселесине түздөн-түз көз каранды. Автор бул үчүн төмөнкүдөй 4 багытты приоритет катары белгилейт:

- суроо-талапка ылайык жаңы маалымат технологиялык торчолорду түзүү, ал эми чарбалар алардын талабына ылайык эсеп-кысап, каржылык ж.б. операцияларды автоматташтырууну модернизациялоо жана ошого жараша эсептөө-аналитикалык техникалар менен жабдуу;

- чөлкөмдүк муктаждыкка ылайык айыл чарба өндүрүшүн башкаруудагы горизонталдык жана вертикалдык байланыштарды маалымат технологиялары аркылуу туташтыруу;

- маалымат технологияларынын өз функцияларын так жана сапаттуу аткаруу максатында заманбап программаларды колдонуу;

- тийиштүү маалымат технологиясынын талабына ылайык кесипкөй адистер менен камсыздоо ж.б.

6. Бирдиктүү маалымат системасын жүзөгө ашыруу жана өндүрүштү натыйжалуу башкаруунун оптималдуу варианттарын иштеп чыгуу максатында ири айыл чарба субъектилеринин (дыйкан (фермердик) чарбалардын, кооперативдердин, акционердик коомдордун, ассоциациялардын) деңгээлинде башкаруунун виртуалдык торчо уюмун ишке ашыруу керек. Айыл чарба өндүрүшүнүн өзгөчөлүгү, аны башкарууда маалыматтык - аналитикалык борбордун торчосун түзүүнү максатка ылайык экендигин тастыктайт.

7. Башкаруу маалыматтын иштетүүдө кол эмгегинен электрондук эсептөө эмгегине өтүүнүн сунушталган долбоору боюнча башкаруунун экономикалык эффективдүүлүгүнүн жылдык үнөмдөөсүнүн жыйынтыгы 66103,5 сомду түзөт. Бир эле айыл округунда административдик чыгымдарды үнөмдөө 66103,5 сомду түзө турган болсо, анда ош облусунда жайгашкан 88 айыл округдарынын административдик чыгашаларын бир жылда облус боюнча 5817108 сомго үнөмдөөгө жетишүүгө болот. Ошондой эле, биздин эсептөөлөр боюнча маалымат системаларын өнүктүрүүгө жана пайдаланууга болгон чыгашаларды ар жылы көбөйтүү аркылуу ош облусунун айыл чарба продукция өндүрүшүн (2015-жылкы баалар менен) 2025-жылдарда 5-6 млрд. сомго жогорулата алабыз.

Тема боюнча жарык көргөн илимий эмгектердин тизмеси

1. Абдыкадыров С.К. КР маалыматтык коомун мамлекеттик башкарууда “электрондук өкмөт” концепциясын жүргүзүүнүн көйгөйлөрү [Текст] / С.К. Абдыкадыров, С.А. Өмүрзаков // Вестник ОшГУ. - 2011. - №3. – С.48-52.
2. Абдыкадыров С.К. Информационные технологии в сельском хозяйстве [Текст] / С.К. Абдыкадыров // Казахский национальный аграрный университет, Научный журнал “Исследования, результаты”. - 2011. - №3 (051). – С. 55-58.
3. Абдыкадыров С.К. Использование информационных технологий в сельском хозяйстве как способ управления производства [Текст] / С.К. Абдыкадыров // Известия вузов. - 2013. - №2. – С. 106-108.
4. Абдыкадыров С.К. Агрардык сектордо маалымат технологияларын колдонуу [Текст] / С.К. Абдыкадыров // Наука и новые технологии. – 2013. - №2. – С. 141-144.
5. Абдыкадыров С.К. Маалымат технологияларын колдонуу агрардык сектордун өзөгү [Текст] / С.К. Абдыкадыров // Наука и новые технологии. – 2013. - №2. – С. 153-155.
6. Абдыкадыров С.К. Информационное обеспечение сельскохозяйственного производства [Текст] / С.К. Абдыкадыров // Известия Исык-Кульского форума бухгалтеров и аудиторов Центральной Азии. - 2013. - №3. – С. 37-41.
7. Абдыкадыров С.К. Инвестиции в информационные технологии, как фактор экономической стабильности [Текст] / С.К. Абдыкадыров, С.А. Омурзаков // Сборник научных трудов посвященный 60-летию проф. Примбаева Ж.Ж. – Бишкек: КТУ “Манас”, 2015. С. 270-277.
8. Абдыкадыров С.К., Айыл чарба ишканаларынын атаандаштыкка туруктуулугун арттырууда маалымат технологияларынын ролу [Текст] / С.К. Абдыкадыров, С.А. Омурзаков // Наука и новые технологии. – 2016. - №7. – С. 149-152.
9. Абдыкадыров С.К. Айыл чарба ишканаларынын экономикалык туруктуулугун жогорулатууга көмөктөшүүчү маалымат технологиялары жана системалары жөнүндө [Текст] / С.К. Абдыкадыров, Ш.О. Омор // Известия ВУЗов. - 2016. - №9. – С. 83-86.
10. Абдыкадыров С.К. Айыл чарбанын ишканаларынын натыйжалуулугун жогорулатууда маалымат технологияларын колдонуу тууралуу [Текст] / С.К. Абдыкадыров // Наука и новые технологии. – 2016. - №7. – С. 162-165.
11. Абдыкадыров С.К. Айыл чарбанын маалымат мейкиндигиндеги түшүнүктөр жөнүндө [Текст] / С.К. Абдыкадыров // Известия ВУЗов. - 2016. - №9. – С. 79-83.

12. Абдыкадыров С.К. Информационные технологии в аграрной сфере: проблемы внедрения и состояние [Текст] / С.К. Абдыкадыров // Современные проблемы экономики и менеджмента: материалы международной научно-практической конференции. - Воронеж, 2015. - С.10-15.

13. Абдыкадыров С.К. Проблема использования новых информационных технологий в управлении сельским хозяйством в регионах КР [Текст] / С.К. Абдыкадыров // Innovation Management And Teghnology In The Era Of Globalization: materials of the III International scientific-practical conference. – Sharjah: United Arab Emirates, 12-14 January 2016. - С.84-91.

14. Абдыкадыров С.К. О состоянии информатизации регионального сельского хозяйства Кыргызской Республики [Текст] / С.К. Абдыкадыров, С.А Омурзаков // Prospects for the develorment of modern science: materials of the international scientific-practical conference. - Jerusalem, Israel, 2016. - С.442-447.

15. Абдыкадыров С.К. Айыл чарба өндүрүшүнүн натыйжалуулугун өркүндөтүүнүн жолдору жөнүндө [Текст] / С.К. Абдыкадыров, Ж.Т. Раев // Вестник КЭУ.– 2016. - № 3 (37)– С. 132-135.

16. Абдыкадыров С.К. Маалымат технологияларынын негизинде айыл чарба ишканаларын башкаруунун чет өлкөлүк тажрыйбасын колдонуу жөнүндө [Текст] / С.К. Абдыкадыров // Вестник КЭУ.– 2016. - № 3 (37) – С.40-43.

17. Абдыкадыров С.К. Информатизация регионального сельского хозяйства: обстановка и перспективы [Текст] / С.К. Абдыкадыров, С.А. Омурзаков // Молодой учёный. - 2016. - № 18 (122). – С. 276-280.

18. Абдыкадыров С.К. ИКТ как инструмент повышения эффективности социально-экономического развития Ошской области [Текст] / С.К. Абдыкадыров, Ш.О. Оморев // Молодой учёный. - 2016. - № 20 (124). – С. 241-244.

19. Абдыкадыров С.К. Технологиялар келечектеги уюмдун негизги мүнөздөмөсү катары [Текст] С.К. Абдыкадыров // Ош мамлекеттик университетинин жарчысы. - 2016. - №3. – С. 350-355.

Абдыкадыров Санжар Кубатовичтин 08.00.05 - экономика жана эл чарбасын башкаруу адистиги боюнча экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган “Жаңы маалымат технологияларынын негизинде айыл чарба өндүрүшүн башкаруу (Ош облусунун мисалында)” деген темадагы диссертациялык ишинин РЕЗЮМЕСИ

Ачкыч сөздөр: жаңы маалымат технологиялары, айыл чарба өндүрүшү, башкаруунун натыйжалуулугу, өндүрүштү болжолдоо, эл аралык тажрыйба.

Диссертациялык иштин максаты болуп Айыл чарба өндүрүшүн жаңы маалымат технологияларынын негизинде башкарууну комплекстүү изилдөөлөр жана анын натыйжалуулугун Ош облусунун мисалында өркүндөтүү эсептелет.

Изилдөөнүн объектиси - болуп Ош облусунун айыл чарба ишканалары каралды.

Изилдөөнүн предмети - болуп айыл чарба өндүрүшүн жаңы маалымат технологияларынын негизинде башкаруу процесс жана анын натыйжалуулукка тийгизген таасири эсептелет.

Изилдөөнүн теориялык жана методологиялык негизин башкаруу жана экономиканын агрардык секторунда өндүрүштү башкаруудагы автоматташтырылган системалар жана жаңы маалымат технологиялары боюнча ж.б. илимдин алдыңкы окумуштууларынын эмгектери жана Кыргыз Республикасынын нормативдик-укуктук актылары түздү.

Баштапкы маалыматтык материал катары: КР жана Ош областынын мамлекеттик статистикалык комитетинин отчеттору, Ош областынын айрым айыл чарба ишканаларынын баштапкы отчетторунун маалыматтары каралды.

Диссертациялык изилдөөнүн илимий жаңылыгы болуп төмөнкүлөр эсептелинет: айыл чарба өндүрүшүн жаңы маалымат технологияларынын негизинде башкаруунун маңызын ачып берүү менен биргеликте анын мазмунуна тактоолор жана учурдун талабына ылайык кээ бир теориялык толуктоолор киргизилди; айыл чарба өндүрүшүн жаңы маалымат технологияларынын негизинде башкаруунун натыйжалуулугун өлчөөнүн методикалык негиздерине тактоолор киргизилди; айыл чарба өндүрүшүн жаңы маалымат технологияларынын негизинде башкаруудагы чет өлкөлүк тажрыйбаларды Ош облусунун шартына ыңгайлаштырып пайдалануу аракеттери жасалды; жаңы маалымат технологияларынын негизинде айыл чарба өндүрүшүн жана аны башкаруунун учурдагы абалын талдоо аркылуу башкаруунун жакшыртуу резервдери аныкталды; айыл чарба өндүрүшүнүн натыйжалуулугун жаңы маалымат технологиялары аркылуу өркүндөтүүнүн негизги багыттары сунушталды; агрардык сектордогу ишканаларды жаңы маалымат технологиялары аркылуу оптималдуу башкаруу структурасы жана алардын ишмердүүлүгүнүн болжолдоо системасы иштелип чыкты; агрардык өндүрүштү башкарууда жаңы маалымат технологияларын кийирүүнүн экономикалык эффективдүүлүгүн аныкталды.

Пайдалануу даражасы жана колдонуу чөйрөсү. Диссертациялык жумушта курамаланган негизги корутундулар жана сунуштар агрардык чөйрөдөгү ишканаланы башкаруу системасын өркүндөтүүгө методикалык негизди түзгөндүгүндө жатат. Алар, айыл чарбасына колдоо көрсөтүү боюнча программаларды куроо учурунда маалыматтык-консультациялык кызматтардын, ошондой эле мамлекеттик бийлик жана башкаруу органдарынын ишинде колдонулушу мүмкүн.

РЕЗЮМЕ

диссертации Абдыкадырова Санжара Кубатовича на тему «Управление аграрным производством на основе новых информационных технологий» (на примере Ошской области), представленной на соискание степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.05 – экономика и управление народным хозяйством

Ключевые слова: новые информационные технологии, сельскохозяйственное производство, эффективность управления, прогнозирование производство, международный опыт.

Целью диссертационной работы является проведение комплексных исследований управления аграрным производством на основе новых информационных технологий и развитие результатов исследований на примере Ошской области.

Предметом исследования является процесс управления аграрным производством на основе новых информационных технологий и его влияние на эффективность управления.

Объектом исследования являются сельскохозяйственные предприятия Ошской области.

Теоретической и методологической основой послужило всестороннее исследование фундаментальных трудов отечественных ученых-экономистов и практиков по вопросам автоматизированных систем управления аграрным сектором экономики и управления и новых информационных технологий, а также нормативно-правовые акты Кыргызской Республики. В работе статистические отчёты КР и материалы первичных отчётов сельскохозяйственных предприятий Ошской области.

Научная новизна результатов проведенной работы заключается в следующем: раскрыта сущность и содержания управления аграрным производством на основе новых информационных технологий и в соответствии с современными требованиями внедрены дополнения в эту сущность; выработаны дополнения к методическим основам измерения эффективности управления аграрным производством на основе новых информационных технологий; сделаны попытки использования зарубежных опытов управления аграрным производством на основе новых информационных технологий к условиям Ошской области; выявлены резервы усовершенствования управления через анализа текущего состояния управления аграрным производством на основе новых информационных технологий; предложены основные направления развития аграрного производства с помощью новых информационных технологий; разработана структура оптимального управления аграрным производством на основе новых информационных технологий и система прогнозирования деятельности аграрных предприятий; выявлена экономическая эффективность управления аграрным производством на основе новых информационных технологий.

Практическая значимость диссертационной работы заключается в том, что разработанные рекомендации и предложения в диссертационной работе являются методическими основами усовершенствования системы управления аграрным производством. Они могут быть использованы в работе информационно-консультационных служб в формировании программ по оказанию помощи сельскому хозяйству, а также в работе государственных органов власти и управления.

SUMMARY

of Abdykadyrov Sanzhar Kubatovich dissertation on "Agricultural production management based on new information technologies" (for example, the Osh region) submitted for the degree of candidate of economic sciences, specialty 08.00.05 - Economy and management of a national economy

Keywords: new information technology, agricultural production, management efficiency, forecasting production, international experience.

The aim of the thesis is to conduct a comprehensive agricultural production management research based on new information technologies and the development of research results on the example of the Osh region.

The subject of study is the agricultural production management process based on the new information technology and its impact on the effectiveness of management.

The object of research are agricultural enterprises of Osh region.

Theoretical and methodological basis was the comprehensive study of the fundamental works of Russian scientists-economists and experts on automated control systems of the agrarian sector of the economy and management and new information technologies, as well as legal acts of the Kyrgyz Republic. In the statistical reports of the Kyrgyz Republic and the materials primary reports of agricultural enterprises of Osh oblast.

Scientific novelty of the work of the results is as follows: The essence and content of agricultural production management based on new information technologies and in accordance with modern requirements introduced additions to the essence; developed additions to the methodological fundamentals of measuring the effectiveness of management of the agricultural production on the basis of new information technologies; attempted use of foreign agricultural production control tests on the basis of new information technologies to the conditions of the Osh oblast; identified reserves management improvement through analysis of the current state of management of agricultural production based on the new information technologies; The main directions of development of agricultural production by using new information technologies; The structure of optimal control of agricultural production on the basis of new information technologies and the forecasting system operations of agricultural enterprises; identified economic efficiency of agricultural production management based on new information technologies.

The practical significance of the thesis lies in the fact that the developed recommendations and proposals in the thesis is methodical bases of improvement of agricultural production management system. They can be used in the work of information and consultancy services in the formation of assistance to agriculture, as well as in the work of public authorities and management programs.

Басууга берилди 15.01.2017

Формат: 60x84 1/16

Көлөмү: 1,7 б.т.

Буйрутма: № ____

Нускасы: 100 даана.

Ош МУ, "Билим" редакциялык-басма бөлүмү